

Tema 4. Hur ska samhället förhålla sig? – Prevention och politik

1. Totalkonsumtionsmodellen – gäller den för narkotika?

Cannabisförespråkare skiljer på "rekreationsbruk" och "problematiskt bruk" och ser vanligen inget samband mellan dessa. Inte heller att lagstiftning skulle påverka konsumtionen. "Rekreativt bruk" ses inte som ett problem. Just därför bör det vara legaliserat. Det finns ingen anledning att rikta åtgärder mot "rekreationsbruket". Problemet är det "problematiska bruket" och att samhällets insatser därför istället riktas mot gruppen "problematiska brukare" med skadelindrande åtgärder.

Den restriktiva modellen utgår däremot från att det finns ett samband mellan "rekreationsbruk" och "problematiskt bruk". Även "rekreationsbruket" är ett problem. Ju fler "rekreationsbrukare" och ju mer dessa använder, desto fler riskerar utveckla "problematiskt bruk". Lagstiftningen och insatserna bör därför syfta till att förebygga och begränsa användningen av cannabis och andra droger för att därigenom minska det "problematiska bruket".

Totalkonsumtionsmodellen är från början en teoretisk modell för hur alkoholvanorna fördelar och sprider sig i befolkningen. Den ligger till grund för den svenska alkoholpolitiken och dess strävan att med hjälp av olika restriktioner begränsa alkoholens tillgänglighet och därmed konsumtionen och alkoholskadorna i befolkningen.

Teorin innebär att det finns ett samband mellan den totala konsumtionen av alkohol och andelen storkonsumenter. Ju fler som dricker alkohol och ju mer alkohol som konsumeras i ett samhälle, desto fler blir storkonsumenterna och desto större blir skadorna. Det innebär att en ökning av per capitakonsumtionen i ett land generellt bör ses som en indikator på ökande förekomst av högkonsumenter och alkoholrelaterad dödlighet.

Det innebär att även "måttlighetskonsumentens" vanor har betydelse för de alkoholrelaterade problemens omfattning. För att minska alkoholrelaterade skador och dödlighet behöver den totala konsumtionen därför minska genom att alla alkoholkonsumenter minskar sin konsumtion och att andelen som inte konsumerar alkohol ökar i befolkningen. Metoden för att minska totalkonsumtionen har varit en restriktiv politik.

I en nu klassisk WHO-rapport från 1975 beskrivs modellen på följande sätt:

"Förändringar i den totala konsumtionen av alkoholdrycker har betydelse för människors hälsa i alla samhällen. Kontrollåtgärder kan användas för att begränsa alkoholkonsumtionen: alltså, blir kontrollen av alkoholens tillgänglighet en folkhälsofråga."

Detta har länge varit en vedertagen modell inom alkoholpolitiken. Totalkonsumtionsmodellen innebär också att generella åtgärder riktade mot alla konsumenter används. Problemet är att få förståelse och acceptans för modellen då åtgärder riktas även mot gruppen "måttlighetskonsumenter" och "rekreationsbrukare" som själva vanligen inte uppfattar sin konsumtion som ett problem. Mer rimligt kan "måttlighetskonsumenten" tycka vore att lämna

”måttlighetskonsumenterna” i fred och rikta åtgärderna mot den ”problematiska” konsumtionen. Med en sådan utgångspunkt individualiseras problemet och insatserna blir riktade.

Men stämmer teorin med verkligheten? Och är den giltig även för narkotika?

Den ena frågan är om sambandet mellan ”måttlighetskonsumtion” och ”problematiskt bruk” gäller. Den andra frågan är vilka metoder och åtgärder som har effekt på konsumtionen.

Det korta svaret är att modellen är giltig, men att den innehåller nyanser. Förändringarna i den svenska alkoholpolitiken i samband med EU-inträdet blev ett test av modellen och där verkligheten inte riktigt blev som forskarna förväntat sig. Alkoholkonsumtionen steg som förväntat men stabiliserades senare trots liberaliseringen, men på en högre nivå.

När det gäller skadeverkningar och konsekvenser skedde en ökning som förväntat inom vissa områden, men inte inom andra. Exempelvis ökade antalet som vårdas för alkoholrelaterade diagnoser medan den alkoholrelaterade dödligheten minskat något. Förklaringen kan vara förändringar och förbättringar inom vården, men också förändrade konsumtionsmönster.

När det gäller narkotika är forskningen om totalkonsumtionsmodellen begränsad och osäkerheten större. Tidigare Folkhälsoinstitutet utgår dock i kunskapsöversikt Narkotikan i Sverige från modellen. (Se länk i nästa avsnitt.)

Utvecklingen i de delstater i USA som legaliserat och i Kanada kommer efterhand att ge underlag för fortsatta studier och analyser. Tills vidare får vi utgå från tillgängliga data som efterhand kommer.